

Étos památkové péče

Dobroslav LÍBAL

Počátky vztahu kulturních osobností k památkám jsou těžko vyzpytatelné. Jejich projevy nebyly ve své době popisovány. Jen nepřímě se objevovaly ve zprávách, kterým z tohoto hlediska nebyl dosud věnován dostatek pozornosti. Pro zrod skutečného památkového myšlení však měly hlavní význam zkázonosné revoluční vlny, provázené ničením umělecky cenných symbolů, ale také radikální proměny sídel v souvislosti s průmyslovým rozvojem. Nárůst lidského sebevědomí jedinců, související s šířením vzdělání celé společnosti, spolu s rostoucí ničivostí některých lidských aktivit, vedl ke zrodu systému památkové péče, postupně prorůstajícího fungování moderní společnosti. Památkový étos tak nezadržitelně proniká do myslí stále většího počtu občanů.

■ Étos památkové péče se formuje ve vztazích, hodnocení i obdivu jednotlivce či společnosti k výtvarným dílům. Vzniká tak určitá polarita, jejímž důležitým rysem je strach z možného zániku hodnoceného díla. V případě jeho vážného poškození nebo zkázy přichází pocit ztráty a lítosti. Tyto pocity a stavy se v dávných dobách omezovaly jen na vyšší intelektuální vrstvy – nedotýkaly se lidské obecnosti.

Jako první, nejstarší doklad takového hodnocení uvádím slova papežského legáta Rudolfa z roku 1371: „Mnoho zemí nemůže se vykázati městem, které by se Praze jen poněkud rovnalo, ani Norimberk, ani Vídeň, ani Vratislav, ba ani slavný Kolín nad Rýnem nemohou se k ní přirovnati, ba nevíme, zda i Řím, Benátky, Florencie neb některé jiné město na světě by mohlo srovnání s Prahou vydržeti.“¹

Bezprostředně lze navázat oceněním velkoleposti výtvarného prostředí předhusitského Českého království v České kronice Aenease Sylvia, pozdějšího papeže Pia II., který navštívil Čechy v roce 1451. Jeho charakteristika uměleckého bohatství naší země má v sobě určité památkové prvky. „Myslím, že žádné království v celé Evropě nebylo nadáno za našich časů tak vznešenými a tak hojnými chrámy, jako království České. Chrámy do nebe ční, podivuhodné délky a šířky, byly kryty kamennými taškami, oltáře do výše se pnoucí plné zlata a stříbra, jímž byly pokryté ostatky svatých, oděvy kněžské, protkané perlami, všecky ornáty bohaté, náčiní velmi drahocenné, vysoká a velmi široká okna propouštěla světlo krásným sklem a obdivuhodnou uměleckou prací. A netoliko ve městech a městečkách, nýbrž i na vesnicích bylo lze se tomu obdivovati. Mezi jinými byl to klášter zbraslavský, položený na břehu Vltavy, kde se s ní spojuje řeka Mže, v němž byla pochována těla králů, obzvlášť vynikající, neboť mimo chrám rozsáhlé dormitorium veliké a památné práce a ostatní nádherně zařízené příbytky mnichů, bylo

tam sloupoví, tak zvaný ambit, jež obkličovalo nemalou zahradu.“²

Postoupíme nyní asi o jedno století dále. Dominikánská parcelace areálu kláštera klarisek a minoritů v Praze Na Františku na sklonku 60. let 16. století a následná nuzná nová výstavba vyvolaly značné pohoršení. Důsledkem toho byla pochozí komise, jejíž dobré zdání, asi z doby kolem roku 1570, je vlastně prvním našim dokumentem vysloveně památkového charakteru. Z textu vyjímám: „...kterýžto dům Boží na střeších a klenutí velmi hyne a mnohé čisté kaply nejsou přikryté se boří i také jedna nedávného času se pobořila a slušné by bylo, poněvadž týž klášter tak důkladně vystaven byl, aby ty střechy opravovány byly a tak do konce spuštěny nebyly, neb takoví klášterové nemalá ozdoba království toho jsou byly.“³ Dobré zdání se konkrétně vztahovalo na zřícení lodi kostela sv. Františka, jehož strmý západní štít je zachycen na vyobrazení plenění kláštera v roce 1611. Citovaný text dobrého zdání je rozhodně všestranně pozoruhodný. Od husitských válek zřejmě nastal určitý posun v hodnocení historických staveb.

V časové souvislosti se zmíním ještě o ustanovení Koldínových městských práv z doby rudolfínské, týkajícím se novostaveb a přestaveb ve městech. Uvádí se výslovně, že „...což od starodávna postaveno, zděláno a vyzdviženo jest, to při svém způsobu zůstaň“. Toto znění by bylo možné teoreticky interpretovat jako velice striktní památkové nařízení. Ve skutečnosti sledovalo pouze důsledné respektování plošné rozlohy a výškové hmoty zástavby. Ve svých důsledcích však mělo rozhodující význam pro celkový urbanistický zjev našich historických měst, podmíněný respektováním jednotné výšky, rozlohy a hmoty jejich zástavby.

V desetiletích po děsivé třicetileté válce září velkolepá a zdaleka nedoceněná postava Bohuslava Balbína, jehož celé mimořádně rozsáhlé dílo prostupuje živý zájem o historické stavby a výtvarná díla vůbec. Řadu míst osobně navštívil ze zájmu o poznání jejich architektonických zajímavostí a umělecké hodnoty. Připomenu jeho poznámku o hradu Bezděz, kde sám přeměřoval mohutnou hradební zeď. V souvislosti s hradem Houska si povšíml jeho zajímavého pohledového vztahu s Bezdězem. Při návštěvě

¹ Kniha o Praze, I, Praha 1930, s. 16.

² Aeneas Sylvius: *Historie česká*, Ottova světová knihovna, Praha bd., s. 88.

³ Kopie dobrého zdání je uložena v archivu pražského arcibiskupství.

hradu Orlík měl na programu prohlídku vzácného kazetového stropu. Balbín si všiml i nápisů, nástěnných maleb a řady dalších zajímavostí. Bohužel jsou tyto údaje, jak sám připomíná, rozptýleny v jeho obrovském latinsky psaném díle, doslova zasuty v rozmanitých údajích, a proto těžce přístupné. Připomenou jen poutavou stručnou charakteristiku kostela Panny Marie na Trávníčku na Novém Městě pražském, obsaženou v životopise Arnošta z Pardubic. Balbín stavbu označil přílehlavě slovem „eleganční“. Obdivná zmínka o složité klenbě lodi kaple Božího Těla na Karlově náměstí je vlastně jedinou zprávou o interiéru tohoto vynikajícího, beze stop zaniklého architektonického díla.⁴

Na přelomu raného a vrcholného baroka se uskutečnila obnova cisterciáckého klášterního chrámu v Sedlci, vyhořelého roku 1421. Práce vedl Pavel Ignác Bayer, kterého lze považovat za prvního našeho památkového architekta. Při obnově kostela uplatnil vzápětí svou tvůrčí genialitu Giovanni Santini, který zde vytvořil první dílo gotizujícího baroka. Stavebníkem obnovy sedleckého konventního chrámu byl vynikající opat, Čech Jindřich Snopek. Viktor Kotrba, skvělý památkář a badatel o gotizujícím baroku, vyslovil nepublikovaný názor, že tento styl měl přímo navázat na velkolepou uměleckou atmosféru architektury pozdních Lucemburků. Skutečně, s jedinou výjimkou, byli opati klášterů, v nichž se monumentálně rozvinul gotizující barok, české národnosti. Snad z toho lze obecně vyvodit, že formující se vztah k historickým památkám byl důležitou součástí národního vědomí. Uvědomění si hodnot architektonických děl minulosti se od pozdního 17. století do prvních desetiletí 18. století značně prohloubilo. Nadále však bylo vyhrazeno vyšší intelektuální, řekněme, elitářské úrovni.

Rychle se však blížila vlna Velké francouzské revoluce a s ní související osvícenský absolutismus se svým vystupňovaným racionalistickým utilitarismem, bez sebemenšího zájmu o vyšší národní hodnoty. Z tohoto prostředí se však zrodilo nové národní vědomí, provázené lítostí nad zkázou tolika hodnot, způsobenou zničující revoluční smrští, válkami a osvícenstvím. Současně se v přímém důsledku nového formování lidského myšlení rozšířila vzdělanost, zasahující od té doby i lidové vrstvy. Zájem o historické památky a o jejich osud se již neomezoval na prostředí několika klášterů a jiných ohnisek vzdělanosti. Étos památkové péče prostoupil celou naší vzdělanou společností. Zhruba od počátku druhé třetiny 19. století se pod vlivem nastupující technické civilizace začal rychle a radikálně – se všemi s tím spojenými důsledky – proměňovat po staletí přežívající způsob zástavby. Zobecnil vel-

ký a vysoký činžovní dům, vyrůstaly stavby průmyslové, dopravní, kulturní, školské, administrativní, zdravotní. Vše v novém, odlišném měřítku, na zcela rozdílné půdorysné osnově, odlišné hmotově i výškově. Hrozilo, že staletá autenticita prostředí zanikne v několika letech beze stop. Naštěstí se kulturně společenské poměry značně změnily. Památkový étos pozvolna zobecnil v myslích stále širších okruhů občanů.

Dospěl jsem k názoru, že realizování památkové ochrany nemá nic společného s romantismem, který by bylo možné nanejvýše považovat za jeden z průvodních jevů tohoto procesu. Rozhodující význam má památkový étos, který se plně prosadil. Na místo několika vzdělanců či osobností vyšších společenských vrstev nastoupila široká vzdělaná společnost. V tom spatřuji hlavní moment proměny, která nastala ve druhé třetině 19. století.

Je podivuhodné, že české kulturní prostředí projevilo v tomto směru silnou iniciativu. Již v roce 1852 vyšel sešit Archeologických listů – bohužel vydávání nepokračovalo. Avšak již po dvou letech bylo v Praze zahájeno vydávání Památek archeologických, které mají středoevropský přírát mezi periodiky tohoto zaměření. Vždyť rakouské Mitteilungen der Central-Commission začaly vycházet až později. Podnes obdivujeme obsahovou stránku Památek i jejich obrazové přílohy, které se staly prvořadými ikonografickými dokumenty. Zachycují rozmanité památky ve stavu prakticky před půldruhým stoletím.

I další vývoj památkové ochrany v desetiletích před první světovou válkou charakterizovala zejména v Praze a v Čechách mimořádná dynamika, posílená v roce 1900 založením Klubu Za starou Prahu, jehož skvělé personální obsazení podnítilo rozvoj památkové činnosti v teorii i v praxi. Z těchto základů vyrůstají ideje naší současné památkové péče.

Stat' byla publikována ve sborníku K současným problémům péče o památky, Agentura Kulturní dědictví, Praha 1997, vydaném jen v několika desítkách výtisků.

⁴ Podrobněji se osobností Bohuslava Balbína jakožto milovníka a obdivovatele výtvarného umění doby Karla IV. zabýval Jiří Kropáčtík v příspěvku *Umění doby Karla IV. u Bohuslava Balbína* (Mezinárodní vědecká konference Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR, Praha 1982, s. 321-333). Četné údaje jsou obsaženy i v knize *Krásy a hrůzství České země* (výbor z díla Bohuslava Blabína), Praha 1986.

Ethos der Denkmalpflege

Der Beginn einer Beziehung von kulturellen Persönlichkeiten zu Denkmälern ist nur schwer auszumachen, da er seinerzeit nicht beschrieben oder registriert wurde. Es gibt nur indirekte Anzeichen, denen aus dieser Hinsicht bislang noch nicht genügend Aufmerksamkeit gewidmet wurde. Das Erwachen einer tatsächlichen Denkweise zur Denkmalpflege war vor allem mit zerstörerischen revolutionären Zeiten verbunden, in denen künstlerisch wertvolle Symbole zerstört wurden, jedoch auch mit den radikalen Veränderungen der Städte und

Orte im Zusammenhang mit der industriellen Entwicklung. Das steigende Selbstbewusstsein Einzelner, das mit der steigenden Bildung der ganzen Gesellschaft einherging, führte zusammen mit den zerstörerischen Folgen einiger menschlicher Aktivitäten zur Geburt eines Systems der Denkmalpflege, das allmählich in die gesamte moderne Gesellschaft einging. Unüberwindbar geht das Ethos der Denkmalpflege so in das Gedankengut von immer mehr Menschen ein.